

אתר דעת - מכללת הרצוג

ידיעות על היהודים בצפון ארץ ישראל במאה האחת עשרה ובמחצית הראשונה של המאה השתים עשרה

מאת

א. אשתור

בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה החלו פרופ. שמחה אסף ו"ר ז' ו"ר יוסף ברסלבי ל"א ללקט מן התעודות שנמצאו בעזרת הקהירית ידיעות על אודות היישובים היהודיים בארץ ישראל בימי הביניים הקדומים. יתא מאמר זה תוספת והשלמה למחקריהם.

אך לפני שאנשי לקורא הנכבד מה שאספתי מידיעות על היהודים בצפון הארץ במאה האחת עשרה ובמחצית הראשונה של המאה השתים עשרה דומני שצריך להשיב על שאלה עקרוניות. הרוב הגדול של המסמכים שנמצאו באותו בית כנסת עתיק בפסטאט נכתב באמנם בבירת מצרים ונגע לעיני היהודים שהתגוררו בה. האם אפשר איפוא להסיק מאותן התעודות אשר בהן נזכרים יהודים מארץ ישראל מסקנות בנוגע למצב היישובים בארץ, היינו גדלם, רמתם הכלכלית והתרבותית? בשים לב למספר הגדול של התעודות שנתגלו בעזרת מותר להשיב על שאלה זו בחיוב. אכן אין זה סביר שיקצרו, בתעודות הענייה רבים מבני קהילה קטנה ולהפך. יש גם להניח בבטחה שמצבם הכלכלי והתרבותי ישתקף בתעודות ההן אל נכון.

רבות מן התעודות אשר מהן לוקטו הידיעות הבאות במאמר זה הן רשימות של שמות אנשים ואמנם מן הראוי להעיר על החשיבות של סוג מסמכים זה, אשר לא זכה עד כה לעיבוד. רשימות אלה, שהיו שייכות כמעט כולן לענף של שירותי הסעד של קהילת פסטאט, מכילות חומר רב בשביל ההיסטוריה החברתית של היהודים בארצות המזרח. לשמות האנשים שהשתתפו במגביות או שקיבלו סעד מן הקהל נוספו לעתים תכופות כינויים המגלים, לנו מצאם או משלוח ידם והיות ואפשר לקבוע בקירוב את הזמן בו נתחברו הרשימות הרי ידיעות אלה שופכות אור על הריבוד החברתי של היישובים היהודיים ועל הכיוונים של ההגירה ממדינה למדינה.

ריבוי הידיעות על היהודים בעכו בתעודות שונות מן העזה אינו מקרי. יש להניח שהעיר התפתחה במידה ניכרת משך המאה האחת עשרה. בניית הגמל המבוצר שבוצעה בפקודת השליט המצרי אחמד בן טולק (883-888) ע"י סבו של האיגוראף אל-מקדסי היתה בודאי נקודת מפנה בתולדות העיר. אמנם בזמן ההוא היו קשרי המסחר בין החופים הנוצריים ובין החופים המוסלמיים של האגן המזרחי של הים התיכון עוד רופפים. אך מאז גבר כוח הביוזנטים באמצע המאה העשירית והם כבשו כרתים (בשנת 961) וקפריסין (בשנת 963) יכולו אניות הסוחר הנוצריות לגנוע במרחבי הים ביתר בטחון. לשלטון המוסלמים על הים התיכון הושם קץ. הפאטמים שכוננו בשנת 969 את מלכותם במצרים וכבשו אחר כך גם ארץ ישראל וסוריה אמנם הקימו להם צי חזק, אבל הם קיימו משך תקופות ארוכות יחסי שלום עם ביוזנטין ומצד שני היה להם ענין רב בפיתוח של קשרי מסחר עם המדינות הנוצריות שבדרום אירופה. בסוף המאה העשירית שוב התהדקו קשרים בין ערי איטליה ובין המזרח הקרוב. בשנת 991 שלח הדוכס של ויניציאה פיאטרו אורסיאלו II שליחים אל שליטי המוסלמים כדי לבקש מהם הגנה על הסוחרים של עירו ונראה שמאז לא הפסקו כמעט קשרי המסחר בין ויניציאה ובין סוריה ומצרים. אף בני העיר אמלפי היו בתקופה ההיא פעילים מאד במסחר עם המזרח הקרוב ובין השאר תעיד על כך העובדה שבעשור השביעי של המאה האחת עשרה הקימו בירושלים בית מחסה לצליינים. יש להניח שהעיר עכו הפיקה תועלת רבה מן ההתפתחות של המסחר הבינלאומי, כפי שמספר הנוסע הפרסי נאצרי כ'וסראו, שביקר בעכו בשנת 1047, היתה העיר מבוצרת כהלכה¹ ולכן היתה פחות פגיעה בעת המאבקים בין השליטים המוסלמיים ובין המורדים למיניהם. הגמל שנסגר בלילה ע"י שרשרת נהיה בשביל אניות הסוחרים חוף מבטחים פשוטו כמשמעו ואמנם אל-מקדסי עומד על השינוי שחוללה בניתו. מקורם – הוא מספר – היו אויבים עורכים פשיטות ותוקפים האניות העונות בגמל². בחיבור לטיני שנכתב בערך בשנת 1085 ע"י אינגלף, אב הנזירים של מנזר קרוילנד שבאנגליה, ישנה פיסקה מענינת השופכת אור על התנועה הימית שממנה נבנו במאה האחת עשרה ערי הגמל של סוריה וארץ ישראל. אותו אינגלף עלה לירושלים בשנת 1064 ביחד עם חבורה גדולה של צליינים בני מערב אירופה, חבורה שמנתה אלפים. כאשר רצתה קבוצה של צליינים אלה

1. Guy Le Strange, Palestine under the Moslems, p. 328/9.

2. תרגום שפר עמ' 49. 3. אחסן את-תקאסים, עמ' 163.

ובה איננו עומדים על צמצום לחזור למערב בדרך הים חיצונית בלבד – כך הוא מספר – עד שבאו אניות אחדות של ניוואזים אשר ביקרו מקדם לרגל מסחרם בגמלים אחרים של סוריה⁴. בודאי לא רחוק הוא להניח שעכו היתה אחת הערים האלה. מי שמעיד בכרונות הערביות של התקופה ההיא עומד בקלות על סימני ההתעוררות הגדולה שנתארעה אז בערי החוף של סוריה וארץ ישראל. בעוד שההיסטוריונים של תקופות קדומות יותר כמעט שאין מזכירים את הערים האלו, הרי מספרים הכרונסטים של הזמן ההוא על המרידות שפרצו בהן ועל כיען ריפובליקות עצמאיות. כזאת ארע למשל בצור בעשור האחרון של המאה העשירית, בשנת 1070 כאשר הכריזו בה עין אד-דולה אבן עקיל על עצמאות העיר ובסוף המאה ההיא בעיר גבלה ששם נהיה השופט עבדאללה אבן זלילה משל עצמאי. מרידות אלה היו כמובן ביטוי לשאיפות של שכבות העירוניות אשר התעשרו מן המסחר המשגשג.

על רקע זה יש להבין ולהסביר את הדיעות על היהודים בעכו שאותן אנו מוצאים בתעודות מן העיזות. פרום, אסף וה' ברסלבי כבר העירו על תעודות אחדות המבליטות את התפקיד שמילאו היהודים במאה העשרה במסחר בין עכו ובין צור מצד אחד. ובין מצרים מצד שני. וקשרי הנשואין שנתקשרו כתוצאה מזה. סותרים יהודיים עברו לרגל מסחרם מצור לעכו ומעכו למצרים, מי לצמיתות, מי לזמן מה⁵. יש והבעל שהה בעכו והאשה במצרים⁶. ממסמך שפירסם ה' ברסלבי הגו למדים שבמחצית השנייה של המאה האחת עשרה התעוררה בעכו חבורה של יהודים מטבריא וכן תלמידי חכמים רבים⁷. מסמכים אחרים מוכיחים שמשך כל המאה האחת עשרה ישבו בעכו חכמים ופייטנים שחיברו והעתיקו חיבורים⁸. מכאן שיהודי ספרדי משכיל כמשה בן כשכיל התיישב בה בסוף ימיו. אין זאת אלא שאיש זה ששימש מקדם בתפקידים דיפלומטיים

4. ר' אצל T. S. 13 J 212, הוזכר ע"י ברסלבי, קטעי גבויה על ערי החוף עכו ונבל, ארץ ישראל I (תשי"א).
5. ר' ספר היישוב II, עמ' 49, ס"ז 7.
6. עמ' 153 (אגרת מן המחצית השנייה של המאה האחת עשרה, מופנית אל נהריא בן נסים).
7. ר' במאמרו ה"ל עמ' 156/155. אשר לקביעת הזמן שבו נכתבה אגרת זו משכנע טענתו של ברסלבי המסתמך על האיחולים המופנים למעון שיעלה לירושלים. באמת אין להניח שדברים כאלה נכתבו אחרי כיבוש ירושלים בידי הצלבנים.
8. ר' Saadyana, עמ' 55 על יאשיהו החבר בן אהרן שקנה ספר בעכו בשנת 1031 והשנה מאן, II Jews, עמ' 62 ור' שם אצל מאן קולושון של אלפאץ' אלמקרא שהתחיל בעכו בשנת 1041 אליהו בן אהרן, בודאי אחרי.

בשירות של נסך מוסלמי מצא בעכו אורה נוחה לעסוק בחיבור ספריו.⁹ באגרת של נתן בן אברהם, שנכתבה בערך בשנת 1041, נזכרת עכו לצד רמלה בתור קהלה חשובה בארץ ישראל.¹⁰ ממה שמסופר במגילת אביהר על המחלוקת בין ראשי הישיבה הארץ-ישראלית ובין דוד בן דניאל נראה לעין שבסוף המאה האחת עשרה היתה קהלת עכו אחת הקהלות החשובות בארץ ישראל.¹¹ יהודים מעכו שהתיישבו במאה האחת עשרה במצרים נזכרים בתעודות שנמצאו בגיזה, מהם בעלי רכוש ומהם תלמידי חכמים, כגון אלמעלם אלעכאוי (המורה מעכו), המופיע ברשימות של כלי קודש של קהילות פסטאט מן המחצית השנייה של המאה ההיא.¹² גם אחרי שעכו נכבשה בשנת 1104 בידי הצלבנים המשיך היישוב היהודי בעיר את קיומו. תעודות מן הגיזה הקהירית מעידות שאף נמשכו קשרי המסחר וקשרי החיתוך בין יהודי עכו ובין יהודי מצרים.¹³ כמקדם באו יהודים מעכו למצרים והשתקעו בה.¹⁴

תעודות אחרות שטרם התפרסמו מוכיחות, שההרכב החברתי של קהלת עכו היה רב-גוני. היו בה בעלי רכוש כאותו אפרים בר יוסף אשר צואתו הסבה למדנים בין זוג בבירת מצרים שנתגרש.¹⁵ מקצת יהודי עכו עסקו במסחר קמעוני, כאבו סעד אלעכאוי אלעטאר – הבשם.¹⁶ אחרים השתתפו במסחר הגדול עם מצרים ומכאן ריבוי הנשואין בין יהודי עכו ובין יהודי מצרים. באגרת של אבו אלסרור בן ... אל אבו נצר בן יוסף נ'ע אשר בה מדובר במשלוח

9. מאן, I Texts, עמ' 389 ור' בספרי קורות היהודים בספרד המוסלמית II, עמ' 193 (לא נכון התרגום של הסיפור של ר' יצחק בן שמואל הספרדי כמי שניתן בספר היישוב שם. "תעליק צ'פרת בה" מובני: פירוש שהשגתי).

10. מאן, II Jews, עמ' 172 והשוה I, עמ' 149 ואילך. מאן משער שאולי היתה עכו משך זמן מה מושב הישיבה, ר' I, עמ' 42.

11. Saadyana, עמ' 91.

12. על התעודה משנת 1028 שפירסם אסף, שירות עתיקים, חרבי IX, עמ' 213.

13. מאן II, עמ' 247/246. הוא נזכר גם בתעודה בספרית קמברידג', מטלניא 89 (גם זו רשימה שנחתמה בסמוך לשנת 1100) ור' אבו סעד אלעכאוי בבודל. 2878⁹⁰ מובא בספר היישוב II, עמ' 50 סי' 12 ור' תעודה משנת 1013 בה הותם מנשה בן מרואה אללוי מן עכו אצל Hirschfeld, The Arabic portion of the Cairo Genizah at Cambridge, JQR 16, p. 574.

14. ר' Hirschfeld, Some Judeo-Arabic legal documents, JQR N.S. 16, p. 280 והשוה מאן JQR N.S. 17, p. 84.

15. ר' על אבראהים אלעכאוי באגרת אל שמואל הנגיד T-S. 18 J 31 וזו אגרת שנכתבה בפסטאט בה מספר הכתוב על מצוקתו ושאומו אבראהים נתן לו תצי דינאר (אצל ברסלבי, קטעי גיזה על ערי החוף עכו ונבל עמ' 153 נרשם בטעות T-S. 18 J 131).

16. ר' בספח א'.

17. בודל. 2878⁹⁰ (נזכר בספר היישוב II, עמ' 50 לפי קאולי מבלי שיעזין משלוח היר).

[5] ידיעות על היהודים בצפון ארץ ישראל במאה ה"א וה"ב

סחורות בים נאמר בין השאר שאבו אלפרא' אלעכאוי שלח למוען קטארה – תחליף לסוכר¹⁸. בתעודה אשר תאריכה יום י"ח שבט את"ה לשטרות (ל בפברואר 1094) נאמר שהופיע בבית דין יוסף הכהן השמש בר שלמה ואמר שמינה אותו הבה (נתן) הכהן בן מוהוב שליח להביא גט לאשתו סרוה בת הלל ושהוא השהה מסירת הגט. הוא ביקר בינתים בירושלים ושמע מאם האישה שהיא רוצה בקבלת הגט ולכן הוא ממנה כליפה בן מנשה מעכו¹⁹. מתעודה זו מותר להסיק שהאישה התעררה בעכו ושאותו כליפה נסע לרגל מסחרו לשם. גם בין יהודי עכו שהשתקעו במצרים היו אמידים. ברשימת אנשים שנהנו משרותי הסעד של קהלת פסטאט בסביבות שנת 1100 נזכר "דאר אלעכאוי" (בית האיש מעכו)²⁰. אך רבים מיהודי עכו שהיגרו למצרים ושנוכחים במסמכי הגניחה היו עניים מרודים. המספר של מהגרים אלה הגו ניכר ביחס וככל שמסויפים לפענח תעודות אלה מגלים שמות גוססים. ברשימות של תשלומי שכר דירה מבתי הקדש בפסטאט השייכות לאמצע המאה האחת עשרה או מוצאים למשל כיוץ' אלעכאוי (החדר הקטן של האיש מעכו)²¹. אחד מבתי הקדש האלה שהיה ידוע בשם "בית אלחפאר" (או דאר אלחפאר) נקרא על שמו של מהגר מעכו כפי שמתברר מתעודה אחרת²². במסמכים שנתחברו לרגל חלוקת הנדבות, הבגדים והמונות, ע"י שירותי הסעד של קהלת פסטאט בסוף המאה האחת עשרה נמצא לפעמים השם "אלעכאוי" סתם²³. ברשימה אחת מופיע יחיא צהר אלעכאוי (יחיא הגיס או החתן של האיש מעכו)²⁴ ובאחרת אלעכאוי – האישה מעכו²⁵. כל הרשימות האלה נתחברו כנראה בסמוך לשנת 1100. במסמך דומה שנתחבר בדארי במחצית השנייה של המאה האחת עשרה נמצא השם סבאע אלעכאוי²⁶ וברשימה של תשלומים (כלומר

18. T-S. 10 J 3015 (מוכר בקוצר ע"י ברטלבי בקובץ ארץ ישראל I, עמ' 153).

19. ט-ס-ס. 28.5, מוהוב הכהן נזכר באגרת של הגאון שלמה בן יהודה. ראה טאן II, עמ' 340 ואולי זה אביו של חבה.

20. ט-ס-ס. 1549. K.

21. ט-ס-ס. 1545, K, ט-ס-ס. 20.168.

22. כורל, 2878: חציר אלינג אלשיך' אבו אלסרור מרור פרחיה בר מר' ור' יעקב פהרנס ידיע בן אלטא... נקאל לנא לי דאר סי זקאק אלבניסה אלמערופה באלמראקין מג'אורה למוציע אלמשרוף אלנן בסנן שמחה אלטבויר אלחפאר; והשה בתעודה שסירסם גויטיין בסוף מאיר, עמ' 84: דאר טאן עשרף בדאר מימון אלביאש מ'ם תערפת בדאר אלחפאר. לע"ז יש יסוד לזהות בית זה עם דאר אל-עכאוי הגיל.

23. ט-ס-ס. 14, J 1550, K, מסצ'ניאה²⁵.

24. ט-ס-ס. 1548. K.

25. ט-ס-ס. 15102. K

26. ר' נספח ב'.

משתתפים במגבית) שהיא כנראה קדומה יותר ונתחברה אולי בתחילה של המחצית השנייה של המאה האחת עשרה רשומים אפילו שלושה אנשים מעכו: מנצור בן יוסף עכאוי, ... באן בן אסחאק עכאוי, מנשה בן יוסף עכאוי.²⁷

כל הידיעות האלה מוכיחות שבתקופה שלפני מסע הצלב הראשון ואף במחצית הראשונה של המאה השתים עשרה התקיימה בעכו קהלה גדולה ביחס. מן המסמכים של העיר יש להסיק שבקרוב יהודי עכו היו סוחרים ובעלי רכוש, אם כי רמתם הכלכלית היתה בודאי נמוכה משל קהלת צור.

אף על היהודים בחיפה ישנן כמה וכמה ידיעות בתעודות מן העיר ששייכות לתקופה שלפני מסע הצלב הראשון. חיפה היתה אמנם במאה האחת עשרה יישוב קטן, אבל לפי הסופר-הנוסע הפרסי נאצרי כיסרואו היתה בה מספנה שבה בנו אניות מסוג מיוחד שנקראו ג'ודי.²⁸ כנראה היתה הפרנסה ביישוב זה מצויה והתקבצה בה קהלה שהיתה בלתי מבושלת. לפי המסופר במגילת אביתר. הלך הגאון אליהו לחיפה וחידש בה את הגאונות ואת הסמיכה ב"בית הועד".²⁹ קהלת חיפה נזכרת גם באגרת שנכתבה בעת המחלוקת בין דוד בן דניאל ובין ראשי הישיבה הארץ-ישראלית.³⁰ הקהלה המשיכה את קיומה גם אחרי הכיבוש בידי הצלבנים ומה גם שהתנועה בנמל שלה גדלה בומן ההוא, כפי שמעיד הגאוגרף הערבי המפורסם אל-אדריסי.³¹ על המשך היישוב היהודי בחיפה מעידה למשל תעודה משנת 1182. זוהי צוואה שעשה אלפרג' בן משה ואשר בה נזכר אבו אלכיר אלחיפי.³² אין להתפלא איפוא שהיהודים מחיפה נזכרים במסמכים של שירותי הסעד של קהלת פסטאט משך כל התקופה ההיא. מקצתם היו עניים שקיבלו סעד ומקצתם כלי קודש. עמאר אלחיפי נזכר ברשימה של אנשים שהשתתפו במגבית, כנראה באמצע המאה האחת עשרה.³³ ברשימה של אנשים שקיבלו סעד (בגדים) מופיע "אמראת אלחיפי" (האישה של החיפאי). רשימה זו נתחברה כנראה בסמוך לשנת 1100.³⁴ השם פריג אלחיפי כלול ברשימה של תורמים למגבית³⁵ ואילו על פתק שנכתב

27. ב. 50. K. 1598. זוהי בודאי אתה הרשימות הארוכות שנמצאו בגניזה. היא מכילה 182 שמות ולד לא מעטים נרשם משלוח היד או המוצא.

28. הרנוג שפי, עמ' 60.

29. Saadyana, עמ' 89.

30. מאן, II Jews, עמ' 227 והשווה I, עמ' 101.

31. ר' אצל Guy Le Strange, עמ' 446.

32. בודל, 2821¹⁶, דף 445.

33. ב. 50. K. 1583.

34. ב. 50. K. 1588.

35. ב. 50. ס. ח. J 420.

בקשר לתשלומים לאנשים שהיו בעלי משרות בקהל תשייך בודאי למאה האחת עשרה רשום שמו של "אלחיי" ³⁶. מכאן אנו נמצאים למדים שאף קהלת חיפה סיפקה לקיבוץ היהודי במצרים תלמידי חכמים וכלי קודש. ³⁷ הכפר נוש חלב היה בתקופה שלפני מסעי הצלב יישוב גדול ביחס. הגיאוגרף הערבי אלמקדסי אומר שגדלו היה כמעט כשל עיר. ראשות של פורבניציה ³⁸. לפי מה שמספר הגיאוגרף יאקות גראה שחשיבותה של גוש חלב באה לה מן העובדה שישבה על הדרך הראשית מטבריא אל צור ³⁹. מידעונו שונות שבתעודות הנצחיש ללמוד שבגוש חלב התגוררו או יהודים רבים וביניהם בני תורה. השם אלחון אלגשי (החון מגוש חלב) מופיע ברשימה המכילה שמותיהם של כלי קודש בקהלת פסטאט וששייכת למחצית השניה של המאה האחת עשרה. רשימה זו פורסמה ע"י יעקב מאן ⁴⁰. בתעודה אחרת המכילה חשבונות של הקהל כלולה בין השאר רשימה של כלים שנלקחו מדאוד בן חסן "אלגשי אלכחן" ⁴¹. אף מהגר זה מילא איפוא תפקיד של כלי קודש או נושא משרה בקהל של פסטאט. גם במסמכים שיש להם שייכות לשירותי הסעד של קהלת פסטאט מופיעים יהודים שהיגרו מגוש חלב למצרים. ברשימה של תורמים למנבית באמצע המאה האחת עשרה רשום בין השאר "אבן מרואן בשביל האשה מגוש" ⁴². במסמך בקשר לפעולות הסעד שנכתב במחצית השניה של המאה האחת עשרה מופיע "איש מגוש חלב" ובמסמך מסביבות שנת 1100 אנו מוצאים את "האשה מגוש חלב" ⁴³.

הקיום של קהלה בכפר דלתון היא דלתאה, מצפון לצפת. כבר נדע מן הטכסטים שפירסמו פרוס. אסף וה' ברסלבי. המסמכים האלה מוכיחים שבמחצית הראשונה של המאה האחת עשרה היה בכפר זה יישוב יהודי שהיה בקשרים הדוקים עם יישובים יהודיים בכפרים אחרים שבצפון הארץ

36. ט-ס. ח. 436. J.

37. עמ' 183.

38. II, עמ' 83.

39. II, עמ' 246 (אין מקום לספקות של ברסלבי, ר' ידיעות התורה העברית לחקירת א"י וצפת) תה IX, עמ' 56, בקשר לקביעת הזמן של מסמך זה. לא רק השם של בחראי בן נסים אלא גם שמות אחרים הרשומים ברשימות אלה ידועים לנו ממסמכים אחרים מסוף המאה האחת עשרה, הרי למשל בן שכניה, המורה מעבר ופוד. בן שכניה הוא כנראה חתן יפת בן דוד בן שכניה שהיה פעיל בחיי הקהל של פסטאט עוד ברבע השני של המאה האחת עשרה, ר' מאן, Jews II, עמ' 97.

40. ט-ס. ח. 27. J.

41. ר' גסתר ב'.

42. ט-ס. K 1560, K 15102.

ובגלל וכמו כן שהיו בו תלמידי חכמים שעונים בתורה ובעבודה⁴³. הסברה נותנת שיישוב יהודי כפרי זה היה קשור בחקלאות, אם כי במצב הנכחי של ידיעותינו אין ביכולתנו לקבוע באיזו מידה. תעודות אחדות שעוד לא נתפרסמו מכילות ידיעות נוספות על יהודי דלתן. הרי ברשימה של שירותי הסעד של קהלת פסטאט מן המחצית השנייה של המאה האחת עשרה או סופה מופיעים השמות הארון אלדלאתי, צאלח אכזה (הארץ מדלתן, צאלח אחיו)⁴⁴. המסמך בדול. 2806⁶ כבר צוטט בספר היישוב אלא שהשמות הכינויים שנוספו לשמות. זהו שטר "בראאה" שנתן אבו עמראן אלכחן בן אבו אלבקא אלטאג'ר בן אבו אלחסן אלדלאתי אלנחאל נ'ע לאבו אלבהא בן אבו אלחסן אלדלאתי אלנחאל נ'ע (כלומר לדודו). התעודה נכתבה בתחילת שנת 1114. סבו של אבו עמראן נקרא אנ-נחאל אשר פירשו מגדל דבורים. מסמך זה⁴⁵ עשוי איפוא לשמש סימוכין להנחה שהיישוב היהודי בדלתן היה בחלקו לפחות יישוב חקלאי. מאידך יש בדף שבשורה אחרת של מסמכי הענייה הוכחה נוספת שבקרב היהודים בדלתן היו תלמידי חכמים. זהו דף של מדרש שכתוב עליו "לשמאל הכהן דלאתי"⁴⁶.

התעודות שנשתמרו בענייה הקהירית מן המאה האחת עשרה והשתיים עשרה מכילות עוד כמה וכמה ידיעות על יישובים יהודיים קטנים בכפרי הגליל, מקצתם ידועים ומקצתם בלתי ידועים. ה' ברסלבי כבר העיר על מציאות יישוב יהודי בכפר חנייה⁴⁷. אותה אלמנה של יהודי מכפר חנייה הנוכרת בתעודה שפירסם ברסלבי מופיעה גם ברשימה אחרת ששייכת גם כן למסמכים של שירותי הסעד של קהלת פסטאט, אלא ששם רשומה "האישיה של בן האיש מכפר חנייה"⁴⁸. אמנם נראה שרשימה זאת קדומה יותר ושנכתבה

43. אסף, מסמדות תנאונים (ירושלים תרצ"ג), עמ' 208; ברסלבי בדיעות החברה העברית לחקירת א"י ושתוקתה V, עמ' 126 ואילך; אסף, לתולדות היישוב היהודי בארץ ישראל, ספר הויכח לד"ר מנחם. עמ' 8 ואילך (שני המאמרים האלה נדפסו באותו הזמן).

44. ר' נוסח ב'.

45. שטר היישוב II, עמ' 6. ר' אבן איאס (הוצ' ברלאק) I, עמ' 263 וסיב; *للكاثر جلالا* *بيع العسل* וכיו"ד; גם קטלוג קאולי²⁸⁷⁵. השם העברי של אבו עמראן היה: משה בן שארית בן יפה (כך צריך לתקן בקטלוג של קאולי שקרא במקום כבוד מ' משה; וכבוד משה). התאריך ניתן בתעודה שבצד השני של הדף ולכן אין ודאות בנידון זה.

46. K. 6182. ט-ס.

47. רשימת עניים בגניזה וכפר חנייה, תרביץ 13, עמ' 43 ואילך; נדפס בשניה בקבץ שלו "לחקר ארצנו" (תל אביב תשי"ד), עמ' 75 ואילך.

48. ט-ס. K. 1550.

[9] ידיעות על היהודים בצפון ארץ ישראל במאה ה'א וה'ב

עוד בסוף המאה האחת עשרה⁴⁹. בתעודה שאין לה תאריך (אף לא תחומות) נאמר שמבורך המכונה אבן אלאעז (י) בן אברהם נ'ע אלצפורי היה חייב לשני אחים אהרן ויעקב בני משה אבן אלבשר נ'ע 230 דינארים⁵⁰. בעוד שהקיום של יישוב יהודי בצפון לא נודע עד כה ממקורות של התקופה ההיא, כבר ידוע שיהודים התגוררו אז בעבלין⁵¹. והרי ידיעה נוספת על יהודים מכפר זה שהגיעו בסוף המאה האחת עשרה למצרים: זוהי תעודה המתייחסת לקנית חצי בית בפסטאט שהיה שייך לחלפון המלמד סג' נהור בן מבורך ושם הקונה – תרפה בת טייב אלעבלאני. תאריך הקניה שנת 1112⁵². בכמה תעודות מן העיירה ניתן ליהודים מארץ ישראל הכינוי "הגלילי" או שהם מכנים עצמם בכינוי זה. נזכיר למשל אגרת של ישועה הכהן בן אברהם הגלילי אל יוסף בן ישועה החסיד⁵³. במסמך מן המחצית הראשונה של המאה השתים עשרה, בערך מן השנים 1135–1140, מדובר על עסקה של ברכות הכהן בן אהרן הגלילי שקיבל סכום כסף בתור הלואה כדי למכור ולקנות סחורה בדמשק⁵⁴. בקצה השני, המזרחי, של צפון הארץ נשארה טבריא העיר החשובה משך כל התקופה הזאת. כמקודם היא העיר הראשית של פרובינציה שכללה אוור גדול ממזרח וממערב לירדן. טבריא היתה גם עיר של תעשייה. לפי אל-מקדסי ייצרו בה גיר ולפי נאצרי כיסראו, שביקר בה באמצע המאה האחת עשרה, מחצלאות יקרות שאותן ייצאו אל ארצות אחרות. העסע-הסופר הפרסי מתאר את העיר כעשירה ומספר שתושביה בנו להם על פני האגם חילול ששמדו על עמודים של שיש⁵⁵. העיר היתה גם מבוצרת יפה ויש איפוא להניח שסבלה פחות מערים אחרות מן המרידות של הבדואים שהחריבו במאה האחת עשרה אזורים אחדים של ארץ ישראל.

49. ברשימה זו מופיע למשל בן אלכאמכי שהוא רשום גם ברשימות מן המחצית השנייה של המאה האחת עשרה אשר נתן במצא שמו של נהראי בן נסים, ר' מאן II, עמ' 246/247.

50. ט.ס. 820 J 13.

51. ר' ברסלבי בדיעות החברה וכו' IX, עמ' 58.

52. ט.ס. 24.44.

53. ט.ס. 16.247.

54. בר מנשה ידוע כדיון של קולת פסטאט מתעודות מן השנים 1088 עד 1136, ר' ברשימה שלי בציון VII, עמ' 145, ואילו נתן בר שמואל מופיע כדיון בשנים האחרונות לפעולתו של חלפון בר מנשה.

55. הוא תוהם על תעודות בידור עם חלפון בר מנשה בשנת 1129 (מאן II, עמ' 275) ובשנת 1136 (ט.ס. 1140).

ט.ס. 1140 J 22 וידוע מתעודות מן השנים 1134 (מאן II, עמ' 373), 1138 (ט.ס. 1138 J 278), 1140 (ט.ס. 1144 J 164), 1145 (ט.ס. 1151 J 56) ו-1151 (מאן II, עמ' 366) ומאגרות משנת 1141 (ר' שם I, עמ' 224 ואילך, 226 ואילך).

55. אחסן את-תקאסים, עמ' 180; נאצרי כיסראו, עמ' 56.

היישוב היהודי בטבריא היה מעורה בחיים הכלכליים של העיר. במחצית הראשונה של המאה האחת עשרה היו היהודים פעילים מאד במסחר המקומי והיה להם שוק משלהם⁵⁶. בעזרה נשתמרו מסמכים שנכתבו בזמן ההוא בטבריא עצמה⁵⁷ וכן אגרות של הרשויות היהודיות בירושלים ובמצרים אל קהלת טבריא ומצד שני אגרות שלה אל ראשי הציבור היהודי בירושלים ובפסטאט. מבין אגרות אלה ישנן תשובות של הישיבה על שאלות שהופנו אליה מטבריא⁵⁸ ובייחוד מכתבי בקשה ושאר מסמכים בקשר לתמיכה בחולים נצרכים שבאו להתרפא בחמי טבריא⁵⁹. ברי שנמצאו בעזרה הקהירית גם תעודות אשר בהן מדובר על יהודים שהיגרו למצרים⁶⁰.

על תעודות אלה שפורסמו כולן או מקצתן יש להוסיף כהנה וכהנה. קצת תעודות שנשתמרו בעזרה מתיחסות לפעולות המסחריות של יהודים בטבריא, כגון קטע (בלי תאריך) של שטר מיצוי (ויתור על תביעות נוספות) מצד בן אדם אשר אביו היה בטבריא שותף של המפוצה⁶¹. אך גדול במיוחד מספר התעודות בהן נזכרים יהודים מטבריא שהיגרו אל מצרים ושימשו שם בתור כלי קודש או נזקקי לסעד מן הקהל. אולם היו בין המהגרים גם בעלי אמצעים שהיו פעילים בחיי המסחר והתעשייה. מרבית התעודות האלה שייכת למאה האחת עשרה או לתחילת המאה השתים עשרה, אבל יש גם במסמכים מן האמצע והמחצית השניה של המאה השתים עשרה ידיעות על יהודים מטבריא, דבר שמוכיח את רציפות היישוב היהודי בעיר אחרי שנכבשה ע"י הצלבנים. נזכיר למשל מכתב מאת שלמה בר ישועה החבר, רב בעיר שדה במצרים התחתית, המבקש מן המוען, אבו אסחאק אבראהים בן נתן "השביעי", שיפנה אל הגיד בקהיר ויבקש ממנו לעמוד לצדו נגד יהודי מטבריא המצר צעדי, כלומר מתחרה בו ורוצה לתפוס משרתו⁶². היות ואברהם בן נתן היה מקורב אל הגיד מבורך, מסתבר שאגרת זו נכתבה בסוף המאה האחת עשרה או בתחילת המאה השתים עשרה. "הסומא מטבריא" נזכר ברשימה של עניים מאמצע המאה האחת עשרה⁶³. ברשימות

56. ר' ברסלני בידעות החברה וכו' IX, עמ' 56/55.

57. ר' הסכם הנשואין משנת 1035 שפירסם אסף חרביץ IX, עמ' 28 (שם צריך לתקן את שם האיש. שמה נאעמה); כתב הרשאה משנת 1051 אצל מאן ב"ד HUCA III, עמ' 277.

58. אסף, מסמכות הנאונים, עמ' 93/94.

59. ר' ספר היישוב II, עמ' 11, סי' 11 ואילך ויש להוסיף ט-ס. 12.213.

60. ר' בספר היישוב II, עמ' 12, סי' 20.

61. ט-ס. 12.496.

62. בודל. 2878²⁰. על אברהם בן נתן השביעי. ראה מאן I, עמ' 278; II, עמ' 374.

63. ט-ס. 1503, K.

של מקבלי סעד, כנראה כולן מסוף המאה האחת עשרה מופיע "שומר מטבריא" (היינו שומר על כשרות השחיטה)⁶⁴ וקרוב לוודאי שהמדובר באותו איש. בשתי רשימות של מקבלי סעד שנתחברו כנראה בסביבות שנת 1100 רשום "האיש מטבריא"⁶⁵. ברשימה של חלוקת תבואה, כנראה מסביבות שנת 1100, רשום בן כרים טבראי שקיבל ויבה ורבע⁶⁶ ואילו במסמכים בקשר לתשלום שכר דירה מבתי ההקדש של קהלת פסטאט משנת 1183 מופיע השם "אלאעזר אלטבראי" (הסומא מטבריא)⁶⁷. כמוכן באים שמותיהם של מהגרים מטבריא גם ברשימות של התורמים למגביות. הרי למשל ה"שיך" מטבריא ו"האישה מטבריא" בתעודה מתחילת המאה האחת עשרה והשם אבו אלפצ'ל טבראי ברשימה שנתחברה בודאי באמצע המאה האחת עשרה⁶⁸. במסמך דומה לזה, אף הוא מן האמצע של המאה האחת עשרה, נמצא אותו שם ועוד שני יהודים מטבריא: יחיא בן אלטבראי ואלחבר אלטבראי (הרב מטבריא)⁶⁹. השם "בן אלטבראי" כלול ברשימה דומה, גם היא מן התקופה ההיא⁷⁰. ברשימה אחרת של אנשים ששילמו תשלומים קטנים באמצע המאה האחת עשרה, רשומים אבראהים מטבריא ומוהוב בן יוסף מטבריא⁷¹. נזכיר לבסוף תעודה מאמצע המאה השתים עשרה המראה שמהגרים מטבריא היו פעילים כחיי המשק. בערי השדה במצרים התחתית: זהו מסמך משנת 1155 שנתחבר בקשר להעברה של גיחול גכס (חצי בית) וזיתור על תביעות לגבי גכס אחר מצד תג'אר (היינו סת את-תג'אר) בת כ'לף אבן אש-שיג'רי, אשת אבו עלי בן אבו אלחסן "אלמערוף באלטבראי אלדי". כאן צ'אמן צבו אחריר בקלויב" (הידוע בתור איש טבריא אשר היה חוכר של צביעת המשי בקלויב). מתעודה אחרת ידועים אביו ואחיו של אבו עלי זה כבעלי אותו עסק והרי לפנינו משפחה של טבריאנים שעסקו בחכירת מסים בעיר במצרים התחתית⁷².

64. ס-ס. K 15⁹⁸; ט-ס. ס. ת. J 362; מסצ'לינא⁶⁹.

65. ס-ס. J 1 (ברשימה זו כלולים שמות שהם רשומים גם ברשימה שפירסם מאן II, עמ' 247, כגון בן אלקצ'אפי, וברשימת העניים שפירסם ברסלבי בתרביץ 13 כאשרת ואיש מכפר חנניה, אלא ברשימה זו קדומה יותר. בתעודה נזכרת מטלח אלרקי וברשימה של ברסלבי אלמנת אלרקי והשם הנאמר למעלה והערה 49); ט-ס. K 15⁴⁸.

66. מסצ'לינא²⁸¹⁸⁴.

67. ס-ס. K 15¹³.

68. ס-ס. 24.76; 2058 ב'.

69. ס-ס. K 15¹⁴.

70. בריתיש מטיאם אור. 5549⁸.

71. ט-ס. K 15⁸⁶.

72. בודל. 2876⁶⁹; תעודה קוימה ע"י עדים כשבט אתע'א (1160) (אך אין חתימות). התעודה השנייה היא ט-ס. K 6¹¹⁸ שפירסמתי במאמרי על מספר היהודים במצרים J.J.Si. 19, p. 21.

"דומה שמכל הידיעות האלה אפשר להסיק כמה מסקנות ארעיות (שכן ימצאו בודאי ידיעות נוספות).

"נראה שקהלת עכו גדלה במידה ניכרת בתקופה שלפני מסע הצלב הראשון, בודאי כתוצאה של גידול העיר כולה אשר נהנתה מן החידוש של קשרי המסחר הבינלאומי של חופי סוריה וארץ ישראל. בשתי הערים החשובות שבצפון הארץ, בטבריא ובעכו, עסקו יהודים במסחר, אך היות ופרנסתה של טבריא היתה יותר על תעשייתה ועל המסחר המקומי, היינו על שיווק המוצרים החקלאיים של הסביבה, היתה הרמה הכלכלית של יהודי טבריא גמוכה משל יהודי עכו. אולם המספר של יהודי טבריא, אם מותר לדון על פי התעודות של קהלת פסטאט, כלומר הטבריאנים הנוכרים בהן, היה גדול בהרבה.

"המספר הגדול ביחס של מהגרים מיישובים כפריים בגליל שהגיעו במחצית השניה של המאה האחת עשרה למצרים מוכיח מחד שבתקופה הזאת היה עוד מספר היהודים בכפרי הגליל בלתי מבוטל ומצד שני הוא מראה כיצד נידלדלו יישובים אלה או אולי אף התחסלו כתוצאה של הגירה שהיתה קשורה במדידות הבדואים ואחר כך בכיבושי הצלבנים.

"תעודות הגירה אשר בהן נזכרים המהגרים האלה מבליטים את התפקיד החשוב שמילאו יהודים מצפון הארץ בתים הדתיים והרוחניים של הקיבוץ היהודי במצרים, זרם ההגירה (או המנוסה) סיפק לקהלות מצרים מספר גדול של מורים ורבנים ושאר כלי קודש.

נסיים בהעלאת השערה: יכול להיות שנטישת כפרי הגליל ע"י תושביהם היהודיים במחצית השניה של המאה האחת עשרה היתה תופעה זמנית, היות ונתגלו בנציח הקהירית תעודות המצביעות אולי על התפתחות חדשה של היישוב היהודי בגליל במאה השלוש עשרה. יעקב מאן פירסם תעודה שנכתבה כנראה במאה השלוש עשרה ואשר בה מדובר על היישוב היהודי בגוש חלב⁷³. על ייפוי כח שנתן בשנת 1228 בעיירה המצרית אשמון טנאח אלעזר הרופא בן תקוה הרופא לאליהו בן זכריה, דיין בפסטאט, לקדש לו אישה חתום בתוך עד מבורך בר שלמה הכהן "ידיע אלדלאתי"⁷⁴. הרי לפנינו סימוכין לרציפות או לחידוש היישוב היהודי בדלתא. במאה השלוש עשרה החלה גם שנושגת של העיר צפת ושל היישוב היהודי שבה⁷⁵.

⁷³ II Jews, עמ' 204.

⁷⁴ ס.ס. 16-335.

⁷⁵ ר' בספרי "תולדות היהודים במצרים ובסוריה תחת שלטון הממלוכים" I, עמ' 136/137.

נספחים

(א) דף מפנקס של קהל פסטאט ט.ס. b 30 J 13. שרידי הפנקסים שנשמרו בעזרה מועטים. דף מן הפנקס של קהלת דמשק המכיל רשימות משנת 933 פורסם ע"י פרופ. אסף ביריעות החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה 11, עמ' 42-45 (ואח"כ בקובץ "מקורות ומחקרים", עמ' 64 ואילך). שני דפים מן הפנקס של קהלת קהיר, מן השנים 1289/1290, בספרי תולדות היהודים במצרים ובסוריה תחת שלטון הממלוכים III, עמ' 55 ואילך (ס"ג ל"ג) וכנראה שייכות לפנקס זה גם התעודות שפירסמתי שם עמ' 91 ואילך (ס"ג נ"ג, נ"ד) ואולי אף התעודה עמ' 112 ואילך (ס"ג ס"ד). הדף שלפנינו דומה בצורתו לרשימות בפנקסים אלה. כמו שנהגו ברשימות בפנקסים הבדילו גם בפנקס אשר אליו שייך דף זה ע"י קווים או ע"י מרחק בין הרשימות השונות.

הדף הזה גיוק מאד. חסר הרבה ובמיוחד חלק גדול בצד השמאלי וגם במה שנשאר יש שורות ומלים שנשטשו. הקריאה קשה עוד יותר משום שיש מחיקות והוספות בין השורות.

בשורה הראשונה כתוב: חצר אלינא מר הלל בר סעדיה נצ' וکیل יחיי מ... אחר כך באה הרשימה הניתנת להלן במקור ובתרגום ואילו אחריה באה רשימה בדבר המכירה של חלק מבית בשכונת ווילה בקהיר.

טכסט

חצר ענדנא מר מחאסן בן שמואל ..

2

... קדמתה וזנתה קואמה בת בלכות

מבלנה

5

הדא אלומאן (. ת .)

בה למטלקתה קואמה דא

באן לאם יבק ענדי שי

יטלב אריד אן תכתבו אנני ברית * מן אלכתבה אלדי כ[תבת לזוגתי]

קואמא דא ואן לאם יבק עלי להא שי לא מן אלכתבה ולא מן אלמ.

* מחוק במקור.

[14]

א. אשור

10 כננת מטאלבני בהא לאן לי

קדמתה רבנו יאשיהו אב בית דין

לאנה עארף בהדא אלכתאב אלדי כתבתה ע[לי] בעכא בלסאן

כן הוה דכלנא אלי אפרים ביר יוסף הלוי נע ...

כד קציר ורמי בערסיה ודעמיה ומנדעיה

15 ותרין ומתקן בפומיה כשאר בלני אנשא)

תרגום

2 בא אליו מר' מחאסן בן שמואל

... שהגישא אשתו קואמה בת ברכות

הסך שלו

5

הזמן הזה

לאשתו המגורשת קואמה זו

שלא נשאר אצלי דבר

ודורש אבקש שתתנו לי בכתב שאני פטור מן הכתובה אשר

כתבתי לאשתי

קואמה זו ושלא נשארה שום תביעה כלפי לא מן הכתובה ולא מן

10 שהיתה תובעת ממני משום ש

הגישא

רבנו יאשיהו אב בית דין

כי הוא מכיר את הכתב שכתבתי [עלי] בעכו בלני הלשון]

פירושים

נשוא המחלוקת בין מחאסן (קיצור של אבו אל-מחאסן) בן שמואל ובין אשתו הגורשה קואמה בת ברכות ברור: היא טוענת לזכויות על רכוש שהשאיר אפרים בן יוסף ואילו בעלה לשעבר משיב שאפרים העביר אותו בצוואה למשהו באופן שהיא לא תוכל לטעון. שתי השורות האחרונות שנשתמרו מן הרשימה מכילות את הנוסח של "שטר סקדתא" (צוואה) ר' ספר השטרות לרב האי גאון, הוצ' אסף, עמ' 31, ש' 2 ואילך. היות ולדברי הבעל נכתב שטר זה בשם המצוה בעכו יש להניח שמוצאו וכנראה גם מוצא האישה מעיר זו.

בעוד שהנוסח של שטר סקדתא הנתקן ברשימה שלפנינו בדיוק, כתוב מה שבא לפני כן ברשלנות. השם קואמה כתוב שתי פעמים (ש' 3, ז' 7) בה' בסוף ופעם אחת (ש' ז') בא' בסוף. המילה "כתובה" חסרה ו- (ש' 9) וכינוי הזיקה שבא לאחריה לא התאם למילה הזקוקת. אמנם זאת תוסעה רגילה בטכסטים יהודיים-עבריים, ר' בלאו, דיקדוק הערבית-היהודית, עמ' 235. יש לציין שגם שרידי הפוסק משנת 1289/1290 (ר' למעלה) מבליטות חוסר הבקיאות של הסופר בלשון הערבית.

• מחוק במקור.

אתר דעת - מכללת הרצוג

[15] ידיעות על היהודים בצפון ארץ ישראל במאה ה"א והי"ב

(ב) רשימה של שמות
ט.ס. ח. 191. א. שום נקודות ולכן איננו יכולים להיות בטוחים בצירוף השמות. מ"מ דומה שמחבר הרשימה כתב "בן" כאשר רשם שמו של אדם ושם אביו ואילו "אבן" במקרה שזה שם משפחה אולם אין כאן עקביות. עוד יש להעיר שהסופר שרשם רשימה זו טעה כנראה פעמים אחדות בסדר האותיות. ביבל. הרשימה נזכרת ע"י גויטיין במאמרו, The Social services of the Jewish community as reflected in the Cairo Geniza records, Jew. Soc. St. 26, p. 81. אלא ששם נאמר שזאת רשימה קליגרפית ושלא נזכר בה שום תשלום ותאור זה אינו נכון ור' להלן בפירושים.

טכסט

- 1 מוסי אבן גונן אבו אלפצל טבראני
סבאע אלאשקר וון רבאעי סעיד
אלמקדסי מחפוט אבן אכו הלאל
תאבת אבן שמעון וסהייל אכו
5 אבן אלחניסיה אבו אלחסיס
סעדן אלחזאן אברהם בן סלאמת
אבן אליק יחזקאל בן אצחק
מימון בן גזרא כרים אלארנאני
חסן בן סהל ען אלסכרי מוסי

- ש' 1 אבו אלפצל טבראני.
ש' 2 סבאע האדמוני שילם רבאעי; השם סבאע שכיח, ר' הרשימה במאמרי "תעודות לחקר ההיסטוריה הכלכלית והחברתית של היהודים במזרח הקרוב", ציון VII, עמ' 144, ושם עמ' 147.
ש' 3 ש' 4 נר' ענין ט.ס.: 1548 א.א.ס סבאע ור' להלן נספח ג' עמ' א' ש' 18; והשוה אבינ'הם אוריזאחרה, הוצ' פוסר, V, עמ' 189 שהמובן מאלף אריות.
ש' 3 סעיד מירושלים; מחפוט בן אחי הלאל.
ש' 4 תאבת; אבן שמעון ואחיו סהייל (אולי צריך לתקן סהייל, ר' ש' 16, תוך הנחה שזה הדמינוטיב של סהל).
ש' 5 אבן אלחניסיה - בן האישה מנחם; על הקהלה בעיר חבוס שבמצרים התחתית ר' במאמרי על מספר היהודים במצרים 48, J. I. St. 18, p. 48.
ש' 6 סעדון החזון.
ש' 7 כרים סוחר הארגמן (צ"ל אריגאני), השוה גוסהיל-וולד, Fragments from the Cairo Geniza, עמ' 2 אבו אלארנאן ערוס אלארנאני.
ש' 9 חסן בן סהל בשביל (כלומר שילם בשביל) מבשל הסוכר; על הפעילות של יהודי מצרים בתעשיית הסוכר ר' בספרי תולדות היהודים במצרים ובסוריה תחת שלטון המלוכים, כך, I, עמ' 185.

- 10 אבן אללאדקי ואבנה הבה בן לבוא
צמין אבו נצר טיב אלאסכנדראני
מוסי עין אלצידה מנצור אבן עיאש
כלוף בן נבאת עיאש בן יחיי בן סברה
אבן קיראם חסין עלי בן תאבת
15 אלטבאך צדקה בן אמראת בן מוסא
סוחיל בן הרון כלף בן אסמאעיל
אלסקא אסחק גלאם אלבהורי^[1]
ברכאת בן מימח ען צמאן בן גלאב
ברכאת אלקלתולוי חסן אלענמי
20 ען צהרה פרו אלמעלם אלמוצלי
צמין אברהם אדסתרי אבן שכניה
ען אלמושני אבן מראח ען אלגשי
הרון ען הלאל אלמזאר פוריג בן
טבריה ואבנה אבו נצר אלסירקוני

ש' 10 מוסא בן האיש מלטיקה ואבני; על היישוב היהודי בעיר זו שבטוריה הצפונית ר' מאמרי
ידיעות על היהודים בלטיקה בחקופה של מסעי הצלב, ספר יובל לי. ברסלבי, עמ' 476
ואילך.

ש' 11 הערב של אבו נצר; טיב מאלכסנדריה.

ש' 12 מוסא "עין האבן הקשה" - כינוי.

ש' 13 נבאת - חוסר בארוח? ור' דודי, II Suppl, עמ' 634.

ש' 15 אלטבאך - תשחשט, לא ברור אם הכונה לעלי בן ת'אבת שבש' 14; צדקה בן אשת בן מוסא.

ש' 17 אלסקא - שואב מים או מביא מים ומוכר אותם; אסחאק הנער (משרת או גם עבד משוחרר)

של אל-בהורי; השם אל-בהורי כלול גם ברשימה שפירסם גוטהיל-וורל עמ' 66: אלשיך

אבו אלעלא אבן אלבהורי.

ש' 18 ברכאת בן מימח כחור ערבות לבן גלאב (גלאב - ייבואן).

ש' 20/19 חסן תפרסי בשביל חתנו (או גיסו).

ש' 20 פרו, המורה ממזל - כנראה שני אנשים.

ש' 21 הערב של אברהם אדסתרי, השוה גוטהיל-וורל עמ' 66: אלשיך, אבו מנצור אלדסתרי.

ש' 22/21 אבן שכניה בשביל ...

ש' 22 אבן מראח בשביל האיש מגוש חלב; השם מראחן שכיח ר' מראח הכהן אצל מאן, II Jews,

עמ' 198 באגרת מטבריא ורוד בן מראח אלרקי אצל שטינשניידר Ar. Lit סי' 25 ור' עוד

שטינשניידר: Introduction to the Arabic Literature of the Jews, JQR 11, p. 147.

ש' 23 אלגזאר - הקצב.

ש' 24 פוריג בן טביבה ובנו.

אבן חרירה סעדן אבן אלמעלם
וסיד אלחמאל אבן יעקב אלחמאל
אבן סיד אלויאת עמאר אלאחול

25

פירושים

כפי שמסתבר מש' 2: "שילם רבאע"י זו רשימה של בני אדם שתרמו למגבית. אמנם גודל התשלום נזכר רק בשורה זו וקרוב הוא להניח ששאר התשלומים היו קטנים יותר. הרבאע"י - רבע הדינאר שטבעו הפאטמים הנו סכום בלתי מבוטל ומאידך כמה וכמה מן האנשים הרשומים ברשימה זו עסקו במשלחי יד. צנועים. כגון אספקת מים וסבלות. לא יכול להיות ספק שזו רשימת של יהודים מפסטאט ששילמו תשלומים שכן מופיעים בה בעלי תעשייה, כגון מבשלי סוכר (ש' 9) וסוחרים למיניהם, כגון מוכר ארגמן (ש' 8), מוכר שמן (ש' אחרונה), ואולי זאת רשימת של אנשים ששילמו בשביל מס העלמלת. בנוהג היה לערוך מגבית מטעם הקהל ומי שלא יכול לשלם עצמו את המס כולו שילם חלק ממנו למגבית שהייתה צריכה לאפשר לקהל לשלם בשביל כל הנצרכים.

שמות אחדים (ביתר דיוק כינויים אחדים) המופיעים ברשימה זו כלולים גם ברשימה של תורמים שפירסמו נוטהיל-ורל בחור סי' יג של הקובץ שלהם. אף הרשימה הזו היא שייכת בודאי למאה האחת עשרה. אולם יש ברשימה שלפנינו שמות אחדים המאפשרים לנו לקבוע את הזמן שלה ביתר דיוק, היות והם מופיעים גם ברשימות דומות אשר מוצאן הנוהג של שירותי הסעד של קהלת פסטאט. אבו אל-פציל טבראי (ש' 1), אבן את-תניסיה (ש' 5), סעדאן החזק (ש' 6) חסן אל-עגמי (ש' 19), המורה ממנוצל (ש' 20) ואבן סיד מוכר השמן (ש' 27) כלולים גם ברשימה ט-ס. K 1514 ששייכת בודאי לאמצע המאה האחת עשרה (נזכר בה גלאם אבן עוכל); אבן יעקב הסבל (ש' 25) רשום גם ברשימה ט-ס. K 1500 ופריג בן טביבה רשום בט-ס. K 1506, שתי רשימות ששייכות אף הן לאמצע המאה האחת עשרה. אמנם ברשימה שלפנינו נמצא גם השם אבן שכניה (ש' 21) שאותו אנו מוצאים ברשימות ששייכות לסוף המאה הזו או למחצית הראשונה של המאה השתים עשרה, כגון מסצלניאה 89, 88 וט-ס. K 1530. אך יתכן בהחלט שהמדובר בשני אנשים בני אותה משפחה. מימ ריבוי השמות המשותפים לרשימה זו ולרשימות אחרות שהן ללא ספק מן האמצע של המאה האחת עשרה מכריע.

ג) רשימה של שמות

ט-ס. ס. ח. J. 179 (בצד כתוב N. S. 79). התעודה קרועה מצד ימין ומלמעלה באופן שאין לדעת כמה שורות חסרות מן התחילה.
ביבל: התעודה נזכרת ע"י גייטין במאמרו הנ"ל ב Jew. Soc. St.
דרך 26, עמ' 81 אבל לפי תיאורו רשומים בה 125 שמות וליתא.

ש' 25 סעדאן, בן המורה - כנראה שני אנשים.

ש' 26 סיד (כך צריך כנראה לחקן, ר' בשורה הבאה ה 20); אבן יעקב הסבל.

ש' 27 אבן סיד מוכר השמן; עמאר הפזול.

עמוד א'

אבוטחאק אלגטאר

בן...

בו אלעלא אלקרא

אלמנבי צדקה אלצבאן

אבו אלפצל אלדמשק

[ולדה] כלף אלחדאדל ואכזה

עלא אלאכאף אבו כחיר אלאכאף אסחאק בן אלזא

נעמאן אלדבאן אבו עלי בן אלמנבי מוסי אלרומי

בני יונס צימח אבו אלכיר צאנע אבו אלפצל בן אלמנ

אבו אלפצל בן אלמנ אברהים בן אלזו בן חרן אלקרא

אבו אלרצא בן בניאס אבו נצר בן אלעקאדה

אבו אסחאק

המלים בן כתובות בין ש' 1 לש' 2, כנראה במקום שם בשורה 2 שנחחק; אבו אלעלא הקראי.

אלמנבי - מן העיר מנבני בצפון סוריה; של היהודים בעיר זו ר' אגרות שמואל בן עלי, חצי אסף, תרביץ I, ב, עמ' 36 והשווה במכורא שם א, עמ' 163; צדקה הצבע. על ריבוי הצבעים בקרב היהודים בארצות המזרח ר' בספרי תולדות היהודים במצרים ובסוריה תחת שלטון הממלוכים I, עמ' 179 ואילך.

אבו אלפצל מדמשק.

בני כלף המסגר ואחיו.

אל-אכאף - עושה אוכפים.

נעמאן הבורסי; השם נעמאן היה רגיל, ר' אצל אסף, מספרות הגאונים, עמ' 94; הבורסקאות נחשבה גם בן בכל הארצות המוסלמיות לפרנסת אשינית של היהודים, ר' בספרי הנ"ל I, עמ' 176, 177, 182. מוטא אר-רומי - מוטא מביוניטין (או מאיסליחה).

בני יונס (יונה) - שלשה (כנראה אנשים); צימח - השם העברי צמח; אבו אלכיר המעיל, גם משרת; אלמנ - כנראה כינוי; ההולך בגאווה (محس). אם כי אין במחון בתרגום זה, הוא נראה יותר מ'עושה גבס' שכן פועל זה נקרא ביצאן.

אבו אלפצל - זו דיסוגראפיה; אבראיהם בן האיש מעזה: על הקיום של יישוב יהודי בעזה במאה האחת-עשרה מעידות כמה חפודות שבגניזה, ר' ס. 12.147. עדות של ירושלמים ויהודים מעזה שנודמו בטוק מאן במחור עזה ביום 1 ד'ול-עקדה 443 (5 מרח' 1052); ס. 119. אגרת (אשר ממנה נשתמרה רק המחצית השמאלית) אל אבו כחיר אפרים

החבר בן מחפן אלזו, וזה בררא אפרים בן שמריה ר' פוננסקי Ephraim b. Schemaria de Arabica Box אגרת ארוכה מעזה, ס. 416. רשימת שמות וזה סאהר אלכונן

בן אלזו, כדל. 2834²³ אלזו ר' במיוחד אסף, מכתב מקהלת עזה לפוסטאט, ספר מגנס, עמ' 1 ואילך (ואחר כך במקורות ומחקרים, עמ' 31 ואילך). ס. 18 J² ששם תלונה על מעשיר של ראש הקהל בעזה, מצוטט ע"י גוטיין J. J. St. 12, עמ' 147.

בניאס הוא שם רגיל, ר' ט. 75. בניאס בן כנא; עקאדה - עושה חמורות ממשי, ר' דודי, II Suppl., עמ' 151, או אלי שדכנית ?

אתר דעת - מכללת הרצוג

ידיעות על היהודים בצפון ארץ ישראל במאה ה"א והר"ב

[19]

- אבו עלי בן אבו אלמסך : אלשיך אבו אלמסך :
 סלמאן אלשיך : כלף אלשיך : בן שנדאנה :
 ... ל אלכטאני : מוהוב בן אלדב : אבו נצר אלפא
 . בן מכתאר : מעמר בן אבו אבו אלמסך : צדקה אלכהן
 15 ה בן סהקון : בניאס אלאטראבלסי : בוי אלעאבד ב' :
 סרור בן אלמעס : יוסף בן אלקלקאס : מוסי אכזה :
 אב[ו] אלמני בן אברהים : בן צאלח : ברכאת בן אלמודם :
 סבאע אלעכארי : בן אלמסקי : בן אלזשארי :
 מעאלי אבו סרור אלטול : סלמאן בן דיד וולדה :
 20 [א]בו אלפצל בן אלמעס : עבדאללה בן אלקריאני :
 ... בן אלזקן : אבו נצר בן סקיר : בן דעים :
 לי אלחריירי : [א]ב[ו] אלרצא : ...

עמוד ב'

בן אלבנד[קי] : בן בניאס :

- אלשיך אבו סעיד :
 חסון בן בישר : אבו נצר :
 אלשיך אבו אל... צל : אל...
 5 כלף בן מצור אל : אבו עלי בן : אלמ... טא

- ש' 11 אבו עלי בן אחיו של אבו אלמסך (מסך - מושך).
 ש' 12 שיאד - המכסה חומה במלס או מבניה אותה.
 ש' 13 אלכטאני - מוכר פשתן; אלדב - הדב.
 ש' 15 בניאס מטריפולי; בני "החסיד" השנים.
 ש' 16 ... - בלי שערות; יוסף בן היקלקאס - שורש סול מצרי ששימש לתושבי המדינה כזן חשוב, כדוגמת חפרו האדמה בעת החדשה.
 ש' 17 ברכאת בן הימתשא.
 ש' 18 סבאע מעכו; בן הימסקה.
 ש' 19 מטאלי אחיו של סרור הארוך; סלמאן בן דוד ובנו.
 ש' 22 אלחריירי - ערשה משי.
 ש' 1 בן אלבנדקי - הבן של מוכר אגוזי הלז או הריצאני.
 ש' 3 השם בשר רגיל, ר' אצל אסף, מספרות הגאונים, עמ' 208 ועל בשר בן פנחס בן שעיב ר' שטינשניידר Ar. Lit. סי' 61b.

- עמראן בן אלקדסי' צדקה אלקטאפי' אבו על ...
 אבו אלעלא אלצידאני' יעקוב אלקדסי' בן
 אבו סעיד בן אלג' יעקוב בן אלקלקאס' בן דניא
 ... אבוס' יעקוב בן שבת' צאעד בן אלעקרבאני
 10 אברהים בן אלמג' אבו אלרצא' בן אלהגילה' אברהים בן
 אלמשט[ב]
 [צ]אלח בן אבו פעאלה' אבו טאהר בן אלמשטב' בן ב...
 הבה [ב] אבי בטינה' בן אלעאבד' יחיי' בן אלצנאנירי
 אבו כתר אלגלאב' כל[ח] בן אלבלוטי' חסן ...
 בני חגילה' יוסף בן אלבכאזה' הבה בן בגל'
 כל[ח] בן שבת' בן ברהאן' אברהים צאנע'
 15 עבראללה בן שמעה' אבו אלחסין בן צליחה אבר[הים]
 הארון אלרלאתי' צאלח אכזה' הלאל בן אבי סעיד

- ש' 6 עמראן בן הירושלמי; צדקה העושה פונות דבש; השם של משלות יד זה מופיע גם בתעודות
 אחרות מן הגניזה ועמ'ר קרא העוסק בכך אל-קטאפי' ולא אל-קטאפי' (ולכן אין צורך
 לתקן אל-קטאפי' כפי שאומר ד. גוישטדט-אילון בציון II, עמ' 237) ר' מנחם בן יצחק
 הלוי הירדע אלקטאפי' אצל אסף, חרביץ IX, עמ' 29; אבו סעד אבן אלקטאפי' אצל גוסהיל-
 וורל עמ' 68; אבו סעיד בן אבו סהל בן אלקטאפי' בתעודה שפירסם שפירא, Mélanges
 Derenbourg, עמ' 125; חלפון ביל' מגשה נ' בן אלקטאפי' אצל מאן, II Jews, עמ' 338.
 ש' 7 אלצידאני' מן העיר צידון; יעקב הירושלמי.
 ש' 8 אבו סעיד בן הגר; על גרים (וגיורות) ובני גרים ר' המתונים שקיבץ נ. גולב, גר צדק שברח
 למצרים בראשית של המאה הי"א, ספרות VIII, עמ' ק"ח ועי' ברשימה במאמרי "קיום
 לדמותה של הקהילה היהודית במצרים בימי הביניים", ציון 30, עמ' 70/69; בן דניא - דניא
 פירושו תחנתו וגם עולם (עם ה' הידיעה) וכאן זהו כמובן כינוי.
 ש' 9 על יישוב יהודי בכפר עקרבזה, כנראה בגולן, ר' בתעודה משנת 1025 שפירסם ברסלבי
 בידיעות החברה וכו' עמ' 58 והרי לפנינו עדות נוספת.
 ש' 10 בן אלהגילה - בן "הקרא הקטן"; אל-משטב - מי שיש לו שריטות בפנים.
 ש' 11 אבו פעאלה' בעל מעשה.
 ש' 12 אבו בטינה - אבי האשה בעלת הבטן הגדולה; יחיי' בן "איש הצניעות".
 ש' 13 אלגלאב - חייבאן; אל-בלוטי' הגו בדר' כינוי ע"ש סחף אל-בלוט, מתוך באנדלוסיה, ר'
 יאקוט I, עמ' 733, אולם יתכן בהחלס שכאן הכונה לבלוט (פרי האילון) ממש.
 ש' 14 כנראה צ"ל אלגלאב - האופה, במקום אלבכאזה - עוקרת עינים.
 ש' 16 צליחה (כך צריך כנראה לנקד - שם ערבי שכיה במקושה ההיא; על אבו מחמד עבדאללה
 בן מצבור בן צליחה, קאצי' וראש העיר בג'בלה שבצפון סוריה, בטוף המאה האחת עשרה
 (ר' למעלה) ר' במאמרי RSO 31, p. 100/101 L'administration urbaine en Syrie médiévale.
 ש' 17 הארון מדלאתה, צאלח אחיו.

אתר דעת - מכללת הרצוג

ידיעות על היהודים בצפון ארץ ישראל במאה ה"א והי"ב

[21]

הבה בן אלחלבי יוסף ולדה צאנעה ס

יחיי אלתרמסאני • עבדאללה בן מבארך • אברהים

מבארך בן מכתאר * סאלם בן אלא.... גאלב בן אלט

20

אבו עמראן בן כלף אלמגרב

אברהם אלאטרבלסי ב

פ'רש"ם

ברשימה זו אין נתונים ברורים שנותנים לנו האפשרות לקבוע לשם מה חוברו. אולם מציאות משרתים ופועלים מזה והעדר ככלי ממנהל חברתי גבוה מצד שני הנם בבחינת סימוכין שזו ברשימה של עניים שנחתבה לשם מעשה צדקה. אף הריבוי של אנשים הזוכרים בכינויים עממיים ואף גסים מורה על כך.

גם בנוגע לזמן אשר בו נרשמה רשימה זו אנו זקוקים להשערות שאין ודאיות לגמרי. כפי ברשימה שני אנשים מירושלים (עמ' ב' ש' 7.6), כפי של נר (שם ש' 6) וכפי תיודי המכסר עקובה (שם 9) והזכרת אנשים בל תואמם יורח את המאה האחת עשרה מתקופה מאוחרת יותר. עוד יש להעיר על שמות המופיעים ברשימה שסלנו ומצד שני בתי "רשימות" מן המחצית השניה של המאה האחת עשרה שסיים מאן, II Jews; עמ' 2471/2246 (רשבוך כלול שמו של נהריא בן גסים, דבר שאינו משאיר ספק בנוגע לזמן); והחכם ... (אבדוקלין, עמ' ב' ש' 1), שהוא נזיר כלול בשתי הרשימות של מאן; בן אלמשטב נמצא ברשימה שלפנינו עמ' ב' ש' 10 (אברהם בן אלמשטב) וגם ש' 11 (אבו טאחר) בן אלמשטב) ואילו מאן II, עמ' 246 בן אלמשטב. מסתבר איפוא שאף רשימה זו שיכת תחילה ההיא.

ש' 18 חכם בן האיש מחלב, יוסף בנר.
ש' 19 יחיא מתרמסאן, כפר ע"י חמץ, ר' יאקות I, עמ' 1844.

Figure 1. The effect of the concentration of the *Agrobacterium* suspension on the transformation efficiency of *Agrobacterium* strains. The concentration of the *Agrobacterium* suspension was 10⁶ cells/ml (A), 10⁷ cells/ml (B), 10⁸ cells/ml (C), and 10⁹ cells/ml (D). The concentration of the *Agrobacterium* suspension was 10⁶ cells/ml (A), 10⁷ cells/ml (B), 10⁸ cells/ml (C), and 10⁹ cells/ml (D). The concentration of the *Agrobacterium* suspension was 10⁶ cells/ml (A), 10⁷ cells/ml (B), 10⁸ cells/ml (C), and 10⁹ cells/ml (D).

[illegible]

1. The first group of people who are likely to be affected by the proposed changes are those who are currently employed in the public sector. This group includes a wide range of individuals, from those who are employed in the public sector to those who are employed in the private sector. The proposed changes are likely to have a significant impact on the public sector, as it is the largest employer in the economy. The public sector is likely to be affected in a number of ways, including a reduction in the number of employees, a reduction in the number of hours worked, and a reduction in the number of jobs available. The public sector is also likely to be affected in a number of other ways, including a reduction in the number of jobs available, a reduction in the number of hours worked, and a reduction in the number of jobs available.

2. 2000年12月15日，在《中国日报》刊登了“中国日报”的“中国日报”广告。

[illegible]

2007年12月29日 星期六

...the

Figure 1. (a) Schematic diagram of the experimental setup. (b) Schematic diagram of the experimental setup.